

Funkce fantastické literatury

Literární funkce

Poznávací (informativní)

Rozšiřuje poznání aktuálního světa

Didaktická

Záměr působit na čtenáře prostřednictvím textu.

Vychovávat ho

Formativní

Rozvoj osobnosti – fantazie, tvořivosti, myšlení

Estetická

Vnitřní obohacení prostřednictvím estetického prožitku

Zábavná

Poskytuje uvolnění, „únik“ od starostí aktuálního světa, ukrácení času

Funkce literatury a čtenář

“Are they myths or folktales? The question is not exactly meaningless, but any answer may say more about the observer than about the story itself” (ATTEBERY 2014: 35).

“The question of what genre a particular text belongs to will never be resolved, nor need it be. The interesting question about any given story is not whether or not is it fantasy or science fiction or realistic novel, but rather what happens when we read it as one of those things” (ATTEBERY 2014: 38).

„[s Tolkienem] se tradice liberálního humanismu šíří, pokrývají svou morální, sociální a jazykovou ortodoxií svět [...] hobitů. Farma zvířat George Orwela užitečně promítá zvíře do člověka za účelem politické alegorie, ale tyto romantické pohádky jsou jedině sentimentální a nostalgické. Posilují slepou víru ve ‚věčné‘ morální hodnoty opravdu zchátralého liberálního humanismu. [Tolkien] naivně srovnává průmysl se zlem, odkazuje s odporem k ‚materialismu věku robotů‘, a ohlíží se zpět do středověkého ráje s jeho sekundárními světy, které poskytují soudržnost a jednotu. [...]“ – China Miéville

Pána prstenů můžeme číst jako mýtus, epickou fantasy, alegorii, dobrodružnou fantasy?

Rozvoj empatie a mentalizace (theory of mind)

Marek Oziwicz – Výhody fantastické literatury

- 1) Umožňuje ověřovat hypotetické situace, které (zatím) nenastaly, ale jsou teoreticky možné; jak by vypadal život po jaderné katastrofě, co kdyby se vytvářely lidské klony jako zdroj náhradních orgánů
- 2) Je nejlepším nástrojem pro myšlenkové experimenty pracující se situacemi, které jsou a velmi pravděpodobně i zůstanou v aktuálním světě nemožné, ale které rozšiřují čtenářovu kognitivní pružnost za hranice dané skutečností.
- 3) Umožňuje zabývat se otázkami, které vždy trápily lidstvo, ale na které věda dosud nezná odpověď: Má člověk duši, a pokud ano, co se s ní děje po smrti? Je vesmír domovem dalších inteligentních bytostí, a jaká je jejich podoba?
- 4) Poskytuje svým čtenářům jedinečný požitek prostřednictvím příběhů, jež se vymykají z hranic možného; plní tak sny o podivuhodnu a nadpřirozenu vstupujícím do lidského života.
- 5) Fantastická literatura má globální dosah. Zatímco i ta nejlepší mimetická literatura je primárně zaměřena na zemi svého původu, fantastika závisající na fantazijních místech, postavách, kulturách a rasách snadněji překračuje hranice v aktuálním světě.

Tři eseje o české sci-fi – Ondřej Neff 1985

„Naprosto nepodceňuji standardní úroveň. Na standardní úrovni však dlouho nepřežije ani čtenář, ani autor sám.“

„Nepovažoval bych za žádné neštěstí, kdyby se z ní

stalo dobře dělané spotřební čtivo romantickodobrodružného ražení! I z takové platformy lze jít dál, vždyť raný Lem a zejména bratři

Strugačtí také psali nenáročnou spotřební literaturu,

a netrvalo dlouho a podařilo se jim vybudovat

skutečně osobité světy! Víím však, že naši autoři mají

vyšší ambice i větší schopnosti, než aby je trvale

uspokojovala tvorba jakéhosi socialistického Perry

Rhodana. A proto věřím, že za dalších pět let, až se

snad znovu setkáme na stránkách studie o české

fantastice, budeme diskutovat o silných tvůrčích

osobnostech a o podivuhodných, kouzelných světech,

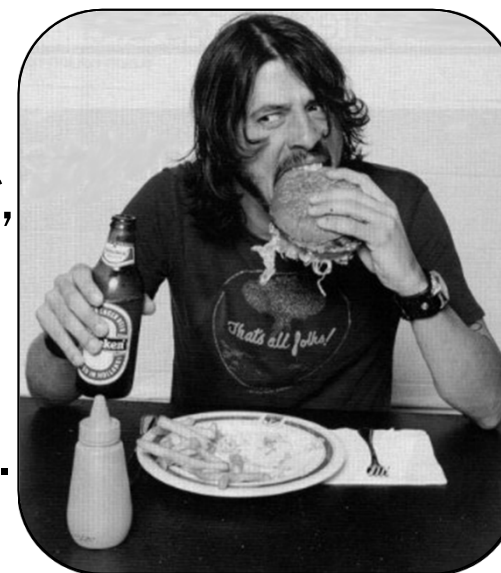
do nichž nás svou tvorbou zavedly.“

Průvodce paralelními světy – Aleš Langer 2006

„SF se propracovala ke své základní funkci – funkci zábavné – a moralizování a společenskou kritiku buď jako nepodstatné opustila, anebo je odsunula do druhého či třetího plánu. To ovšem ani v nejmenším neznamena, že by SF rezignovala na své možnosti přinášet čtenáři jisté poznání. Pouze začínala chápat, že toto poznání, explikaci daných tezí, deskripci závažných lidských problémů a odpovědi na zásadní otázky vztahující se k lidské existenci je nutno zformovat do adekvátního literárního tvaru. Tak, aby tato díla byla schopna uspokojit jak čtenáře čtoucího pouze v „prvním plánu“, tak i ty ostatní, kteří v dílech hledají jejich myšlenkovou hloubku.“

„Současná česká fantastika už oním syndromem „býti brán vážně“ netrpí: vyplňuje svou část literárního spektra, je ve své většině vnímána jako literatura triviální, oddechová, určená k rychlé spotřebě, čemuž odpovídají i paperbacková vydání. Zájem čtenářů a kritiků mimo fanouškovské struktury vzbudí jen nemnohá díla z této oblasti, naposledy Další den Valhaly Františka Novotného. Jsem přesvědčen, že je to tak v pořádku.“

KRMNÁ SF

Předlistopadová fantastika jako společenskokritická literatura

„Témata psychologická, společenská a ekologická si velká část české předlistopadové SF vybírala s naprosto jednoznačným úmyslem využít je ke kritice stávající společnosti.“

Alegorie

Dvojsmysl

Eva Hauserová – U nás v Agónii, Hostina mutagenů

Ivan Kmínek – Utopie, nejlepší verze, Ústřední kancelář vesmíru se neozývá

Jan Hlavička – Hurá, hřbitov jede!

Josef Pecinovský – Házím ti laso, kamaráde

„Tržní vztahy a komercializace literatury vrátily velkou část SF do tradičních kolejí spotřební zábavné literatury.“

Fantastika jako literatura

Zábavná

Triviální

Konzumní, na jedno použití

Oddechová, relaxační

Braková - „zpravidla prozaické dílo, jehož účelem je poskytovat vzrušení širokým čtenářským vrstvám a které nedbá na uměleckou a ideovou hodnotu. Vyznačuje se nedostatkem původní invence, chudou a mechanickou kompozicí, potlačením psychologických a vůbec složitějších prvků románové skladby, naivní motivací, nevyplývající z charakteru postav, falešným morálním závěrem a neuměleckostí jazykového projevu (např. kovbojky, dívčí románky).“ – Slovník literární teorie (Vlašín) 1977

Úniková – „Próza tohoto typu poskytuje tedy čtenáři spíše jen únik do „bdělého snění“, v němž vládne či vítězí dobro nad zlem, pravda nad lží apod., než aby vyprávěla o reálné životní situaci člověka.“

Sense of Wonder - Pocit úžasu

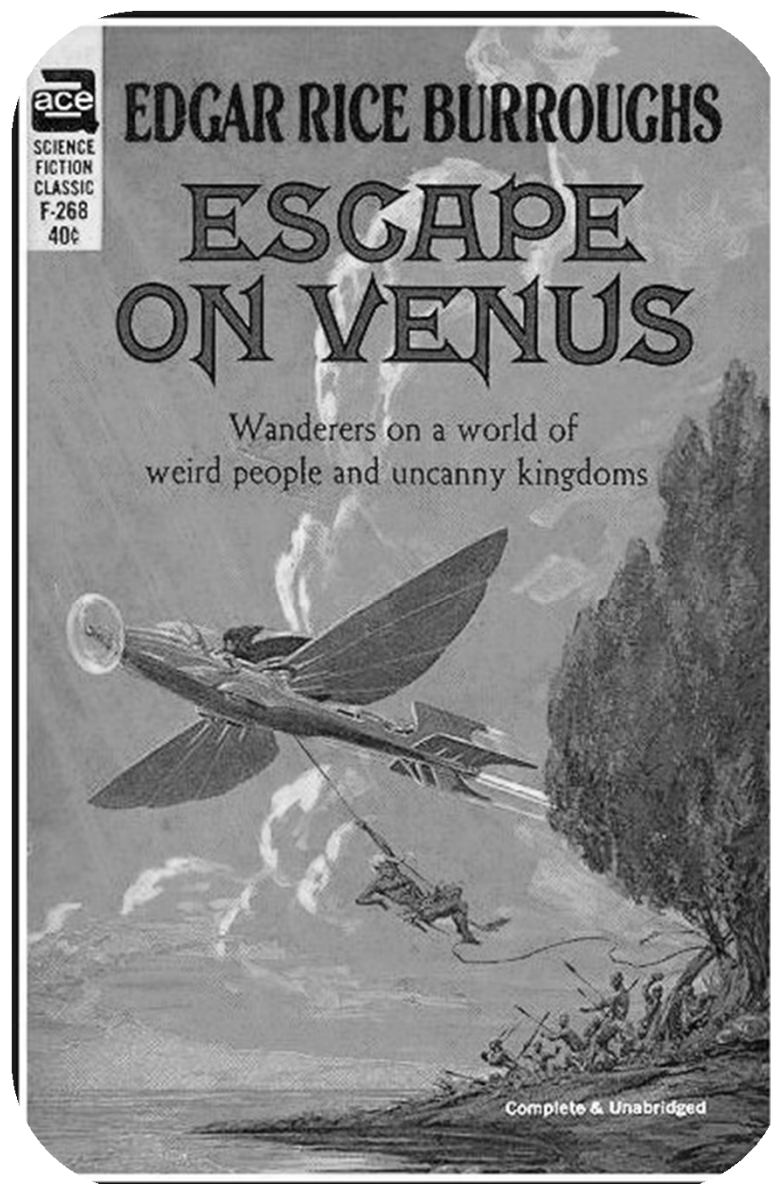
- Ohromení nad novým, neslýchaným, doposud nepředstavovaným.

Pocit, který se čtenáře má zmocnit při četbě SF.

„Zlatý věk SF je třináct let“

Darko Suvin – "another superannuated slogan of much SF criticism due for a deserved retirement into the same limbo as extrapolation".

Paronika (Steam Girl) – Dylan Horrocks
(in Nejlepší science fiction a fantasy 2011)

Bídny roky – Knut Faldbakken

Norsky 1976, esky 1981

Soumran zem, Sweatwater

Proces zezvretn loveka v nelidských
podmínkách

Ekonomick krize – kolaps osmimilionovho msta

Triviální literatura

Z latinského trivium (trojcestí) – tři základní předměty sedmi svobodných umění na středověkých univerzitách – gramatika, logika, rétorika.

později trivialis = něco obecně dostupného, pouličního.

Původně takto označovány prozaické texty, pokládané antickou poetikou za umění nižšího, lidového stylu.

Dnes užíváme označení pro literaturu umělecky substandardní s výhradně zábavnou a relaxační funkcí, postrádající tvůrčí invenci, původnost a uměleckou kvalitu.

Masová produkce, pouhé naplňování a obměňování kompozičních schémat.

Atraktivní námět, dramatický děj se šťastným rozuzlením

Exkluzivní prostředí

Snadná a co nejširší srozumitelnost

Konvenční, přehledné zpracování, jazyková kliše

Schematičnost, stereotypnost

Typizovanost postav – maximálně zjednodušená psychologie

Triviální fantastika

Ondřej Neff – Tři eseje o české sci-fi (1985)

Dvě cesty autora fantastiky:

1. Důraz na překvapivost a novost fantastických prvků, udržování čtenáře v napětí, střídání a spojování atraktivních motivů

Fantastický román pak je jen více či méně organicky propojeným řetězcem povídek nebo seriálových dílů zakládajících svou přitažlivost právě a pouze na „neočekávaném“. Jakmile autor pocítí, že by určitý motiv mohl potenciálního čtenáře přestat zajímat (jeho novost vyprchala), nahradí jej motivem jiným.

2. Svěbytné umělecké dílo

„[...] v druhé variantě šla řeč o umělecké tvorbě. A pokud jsem se správně vyjádřil a pokud mě čtenář správně pochopil, pak je asi jasné, že ani autorovi ani čtenáři „díla druhé varianty“ nezáleží na tom, zda vznikne sci-fi, SF nebo fantasy, vědeckofantastický román nebo napůl vědeckofantastický román nebo „vůbec ne“ fantastický román. Skutečné dílo přece projevuje svoji sílu bez ohledu na škatulku, do níž ho později zařadí příčinnivý třídítel.“

Ursula Le Guin – Pisálci a romanopisci

Virginia Woolf: Mr. Bennett and Mrs. Brown, 1923

To, co zakládá dobrou literaturu, je schopnost zachytit přesvědčivý charakter a ukotvit ho v díle.

Živoucí postava vystupující z textu a nutící čtenáře

dívat se, alespoň dočasně, na svět jejíma očima,

je podstatou těch literárních děl, která jsou komplexní

a uzavřená sama v sobě; nevyžadují žádná doplnění

a čtenář po zavření knihy cítí pouze potřebu začít se znovu a objevit bohatství, které mu při prvním čtení mohlo uniknout.

X

Texty samy o sobě nekompletní, neodkazující převážně dovnitř, k textu a jeho myšlenkám, ale ven, charakteristicky směrem ke společnosti. Takové knihy zanechají čtenáře s pocitem nespokojenosti a neúplnosti, nutkáním k činu, ať již spočívajícím v přidání se k boji za sociální rovnost nebo přinejmenším ve vyplnění šeku.

Science Fiction and Mrs. Brown

in *Speculations on Speculation*, 2005

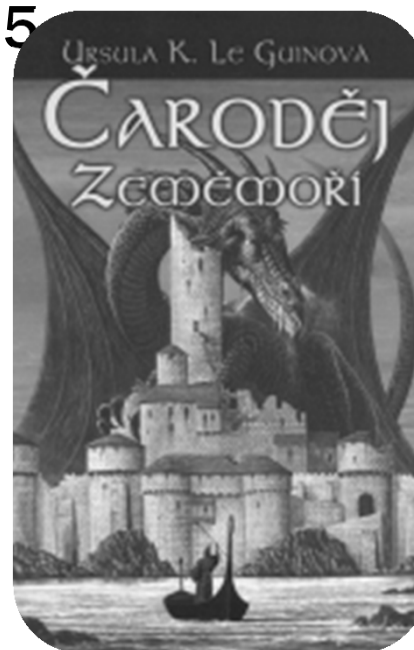
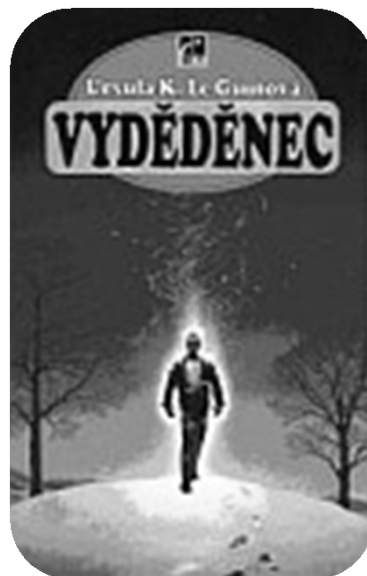
Ursula Le Guin

Cyklus Zeměmoří

Cyklus Hain (Ekumen)

Levá ruka tmy

Vyděděnec

Je možné najít romanopisce science fiction? Je v science fiction místo pro paní Brownovou?

Není paní Brownová příliš rozsáhlým charakterem pro nablýskané kapitánské můstky vesmírných lodí překračujících rychlost světla na své cestě k neznámým planetám obydleným podivuhodnými formami života?

Většina fantastických (nejen science fiction) textů se tolik soustředí na úžasné světy a převratné vynálezy, že zapomíná – z pohledu Le Guin – na to nejpodstatnější ležící u kořenů veškeré literatury: na lidskou bytost.

Lidstvo X člověk

Dokážeme si po měsíci a více od přečtení knihy vybavit jméno jejího hrdiny?

„If Mrs. Brown is dead, you can take your galaxies and roll them up into a ball and throw them into the trashcan, for all I care. What good are all the objects in the universe, if there is no subject. [...] For we are not objects. That is essential. We are subjects and whoever among us treats us as objects is acting inhumanly, wrongly, against nature.“

Darko Suvin - SF and Genological Jungle

Tendence k triviálnosti už v kořenech science fiction

literatura dobrodružného putování

fenomén populárněvědecké literatury

subliteratura, zejména westerny a sentimentální příběhy.

Platforma, ze které vyrůst může a také vyrůstá literatura oprošťující se od laciných příběhů a primitivní technologické extrapolace a mířící k prostorám skutečné literatury.

Týká se jen menšinového podílu fantastických textů: „Bohužel, většina z toho, co je publikován jako SF, je stále v té prenatální nebo, lépe řečeno, regresivní fázi, v souladu s věčnými atributy science fiction: rakety, paprskometry, monstra, nebo v posledních dvanácti letech jejich poněkud sofistikovanější ekvivalenty.“

Principy dobrodružných cest a sentimentálních příběhů spolu s prajednoduchým rádobý vědeckým základem → výchova čtenářů s věčně nedospělým vkusem → neschopnost nastavit standardy pro SF, ocenit sofistikovanější a komplexnější díla → poptávka po trivialitách → reakce trhu

Bruce Sterling – Slipstream 1989

SF ztratila aktuálnost a schopnost mluvit současným jazykem, aby se místo toho uzavřela do pohodlného doupěte dobře vyšlapaných postupů a ověřených témat.

Tam, kde kdysi nabízela vhled do možné budoucnosti, nalézáme nyní pouze komerční brak ignorující všechny výzvy zvenčí a rezignující na jakýkoli vývoj.

„Antologie ze sdílených světů, nekonečné megasérie, knížky podle počítačových her, hrdinové sdílení bandou neumětů a jejich dobrodružství uveřejňovaná pod jmény zavedených autorů. Pokračování na pokračování, trojdílná pokračování předchozích trilogií. Co je zde společným jmenovatelem a ohrožením? Ponížení jedinečné tvořivosti a triumf anonymního komerčního produktu.“

Slipstream

"Je to moderní způsob psaní, který oponuje naší dohodnuté realitě. Je to fantastické, někdy neskutečné, příležitostně spekulativní, ale ne tak důsledně. Nemá za cíl vyprovokovat "pocit úžasu", nebo systematicky extrapolovat na způsob klasické sci-fi. Místo toho je druh psaní, které vás donutí cítit se velmi divně. Prostě tak divně, jak je cítit život ve dvacátém století, pokud disponujete určitou citlivostí."

- příliš podivné pro většinového čtenáře a příliš literární pro fanouška fantastiky
- netvoří nové světy, ale vytrhuje již stvořené z kontextu a obrací to naruby implikuje iluzivnost a bezesmyslnost takzvané reality
- Staví na hlavu konvence literární tvorby

James Patrick Kelly

- Slipstream jako odmítání vysvětlení
- Tak, kde SF&F usiluje neznámé a cizí (strange) čtenáři přiblížit a učinit je uchopitelným a známým (familiar), slipstream ukazuje důvěrně známé v podivném světle, dosahuje tak odcizení a dojmu vzdálenosti věcí a jevů, které jsme si navykli pokládat za přirozené.